STRUCTURA SINTAGMATICĂ. DELIMITĂRI ŞI CARACTERISTICI

George Bogdan ȚÂRA
(Universitatea de Vest din Timişoara)

Folosind denumirea de *structură sintagmatică*, dorim să operăm cu un termen cât mai larg şi cât mai explicit prin el însuşi. Pe de o parte, vom înțelege *sintagma* în sensul ei etimologic: în limba greacă, súntagma, ato" (tò) „lucru aşezat împreună cu altul“ este un derivat postverbal de la sun-tάssw „a aşeza împreună, a aranja, a dispune într-un tot“ (cf. Bailly 1963, s.v. sun-tάssw). Pe de altă parte, această dispunere se face pe baza unei structuri sau, mai corect, a unor structuri care au tendința de a deveni fixe prin uz.

Ni s-ar putea reproşa faptul că nu am întrebuințat termenul vechi, la fel de larg, de *locuțiune*, folosit şi de Sfântul Augustin chiar în titlul uneia dintre scrierile sale: *Locutiones in Heptateuchum*. Precizăm însă că, pentru scriitorul ecleziastic, *locutio, -onis* înseamnă în primul rând „fel de a spune, mod de exprimare“. De altfel, în ultima jumătate de secol, Pierre Guiraud (1961, p. 5) îşi începe cartea despre locuțiunile limbii franceze cu afirmația că *locuțiunea* este „une façon de parler“.

Din punct de vedere formal, structurile sintagmatice nu pot şi nu trebuie să fie confundate cu elementele aflate mai sus sau mai jos pe aceeaşi scară ierarhică.

BDD-V1914 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:27 UTC)

Prin urmare, este exclusă orice posibilitate de confuzie cu *morfemul* (*monemul*)[1], deoarece, pentru a avea o structură sintagmatică, trebuie să înregistrăm o combinație de morfeme. Totuşi, nu întotdeauna o combinație de morfeme este suficientă pentru a putea vorbi de o *structură sintagmatică*. Dacă un lexem[2] format prin aglutinarea mai multor morfeme (lexicale sau gramaticale) reprezintă, pentru Ferdinand de Saussure, o sintagmă, la fel ca o înşiruire de morfeme separate între ele în cadrul unui enunț, André Martinet stabileşte o diferență clară între cele două tipuri de combinații de morfeme, numindu-le pe primele *sinteme*, iar pe următoarele *sintagme*. Deşi sintemul poate fi analizat în două sau mai multe unități semnificative, practic el se comportă ca un singur morfem, ca o unitate sintactică minimală. De exemplu, un sintem ca *in-felix*, *im-probus* sau *in-dignus* poate îndeplini aceleaşi roluri sintactice ca morfemul unic *bonus* sau *malus*[3]. Spre deosebire de sintem, sintagma reprezintă pentru Christian Touratier „une combinaison d'unités syntaxiques minimales — que celles-ci soient des synthèmes ou des morphèmes — qui représentent une unité constructionnelle et donc non minimale de l'ensemble hiérarchique et structuré qu'est un énoncé à plusieurs constituants" (Touratier 1994, p. 310). Din această perspectivă, înțelegem prin structuri sintagmatice o seamă de construcții analitice, formate în cursul unui proces de lexicalizare sau de gramaticalizare. Chiar dacă, în timp, aceste construcții au condus la obținerea unor forme sintetice (de pildă, alcătuirea prin aglutinare a viitorului în limba franceză, pornind de la sintagma verbală construită cu ajutorul verbului *habeo* + infinitiv în latină), le vom considera ca reprezentând structuri sintagmatice doar pe cele formate din două sau mai multe lexeme autonome (de exemplu, în limba română, viitorul şi-a păstrat forma analitică, construită de la sintagma latinească *uoleo* + infinitiv).

Cuvântul, unitatea lexicală minimală (cf. Rey 1977, p. 188), poate reprezenta un constituent necesar, dar insuficient pentru a avea o structură sintagmatică. Deşi cuvintele derivate şi, în special, cele compuse au o structură proprie, ele se deosebesc, la nivel formal, de structurile sintagmatice prin gradul diferit de sudare a elementelor care intră în compoziția lor. În urma procesului de

[1] Folosim termenul *morfem* cu sensul larg de unitate minimală, cu valoare lexicală sau gramaticală, care participă la formarea unei unități superioare (de exemplu: cuvântul, sintagma, lexia etc.).
[2] În acest context, termenul *lexem* este cvasisinonim cu cel de *cuvânt*, reprezentând o unitate semantică. Folosit cu această accepțiune, *lexemul* nu participă la opoziția *lexem* vs. *morfem* (din perspectivă morfologică).
[3] Exemplele au fost preluate din Christian Touratier, *Syntaxe latine*, Louvain-la-Neuve, Peeters, 1994, p. 309-310.

BDD-V1914 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:27 UTC)

lexicalizare, compusele, asemenea derivatelor, sunt reductibile la un cuvânt unic, în timp ce o structură sintagmatică presupune două sau mai multe cuvinte distincte, aflate într-o relație privilegiată, dar care nu le afectează autonomia formală. Desigur, această afirmație necesită multiple nuanțări, în momentul în care se face trecerea de la limba scrisă la limba vorbită (de exemplu, în pronunție, diferența dintre *bunăvoință* şi *rea-voință* este inexistentă).

Propoziția şi fraza presupun construcții sintactice complexe, superioare structurilor sintagmatice. Ele au existență de sine stătătoare şi reprezintă enunțuri complete. Structurile sintagmatice se deosebesc formal de propoziții şi de fraze prin faptul că, de obicei, primele există numai în măsura în care participă la alcătuirea celor din urmă. Cu toate acestea, sunt posibile suprapunerile şi confuziile între anumite tipuri de structuri sintagmatice şi unele propoziții.

Putem, aşadar, afirma că, din punct de vedere formal, structurile sintagmatice sunt alcătuite din mai multe cuvinte redate grafic, reprezentând unități intermediare pe o scară ce înregistrează complexitatea şi unitatea relațiilor dintre elementele limbii. Este interesant de observat că fiecare unitate superioară este formată din unități inferioare, al căror grad de sudură este variabil. În plus, în interiorul categoriei de structură sintagmatică, avem diferite tipuri de structuri create în funcție de necesitățile exprimării.

O analiză din perspectivă semantică a structurilor sintagmatice ar trebui să insiste în primul rând asupra faptului că sensul general şi final al construcției nu este dat de suma sensurilor elementelor componente (de exemplu, vorbitorul unei limbi străine n-ar putea deduce, din expresia *a trage la aghioase*, sensul de „a dormi“). Putem vorbi, aşadar, de o iregularitate semantică, de o abatere de la logica după care sensul unui enunț se construieşte pornind de la sensurile cuvintelor participante la acel enunț. Dată fiind multitudinea tipurilor de structuri sintagmatice reperabile în limbă, această primă afirmație trebuie nuanțată şi completată. H. Thun (1975, p. 58) identifică, din perspectivă semantică, trei tipuri de „GMF“ („groupements de mots figés“):

1. type homogène I — tous les composants sont sémantiquement absents...;

2. type homogène II — tous les composants sont sémantiquement présents...;

3. type hétérogène — des composants sémantiquement présents sont associés à des composants sémantiquement absents...“

BDD-V1914 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:27 UTC)

Subscriem, în parte, acestei tipologii care, perfect valabilă în plan sincronic, nu ține totuşi seama de faptul că o structură sintagmatică se formează în timp, iar sensul ei poate evolua dintr-o categorie într-alta. În plus, această împărțire convine, în primul rând, exemplelor extrase din limbile moderne, dar, dacă ne referim la limba latină, vom observa că „tipul omogen I“ este aproape inexistent. În latină, tocmai sensul puternic al cuvintelor este cel care determină gruparea lor în structuri sintagmatice: *domi militiaeque*, *uis ac potestas*, *inter sacrum et saxum* etc. În limbile clasice, putem vorbi de un sens arbitrar şi imprevizibil în mult mai mică măsură decât în cele moderne. În general, sensul cuvintelor formează sensul sintagmei, iar aceasta trimite la un referent unic, uşor de anticipat: *orbis terrarum*, *patres conscripti* etc.

Limbajul religios conține o diversitate de astfel de structuri sintagmatice, care pot imprima comunicării un aspect codat. Prin folosirea lor frecventă, se urmărește atât realizarea de trimiteri la textul biblic şi la imagini preluate de acolo, cât şi obținerea unui efect de stil, prin îmbinări stabile de cuvinte, în maniera textului sacru (*fidelis promissor, in resurrectione iustorum, in tua misericordia, requiemus in te, ab aestu saeculi*).

Exemple ca cele de mai sus se află la limita dintre construcțiile fixe şi construcțiile libere. Gaston Gross face o delimitare netă între cele două tipuri, considerând că cele din urmă sunt de domeniul regularităților, a ceea ce este formulabil pornind de la reguli, adică de la sintaxă, în timp ce primele aparțin lexicului, a ceea ce este preconstruit şi nu face obiectul unei alegeri (Gross 1994, p. 201). Structurile sintagmatice sunt însă departe de a aparține doar lexicului, având trăsături comune şi cu grupurile libere de cuvinte, şi cu cele deja osificate. În cea mai mare parte, ele reprezintă construcții sintactice regulate, corecte, făcute în spiritul limbii latine, ceea ce se constituie într-un argument suplimentar împotriva ideii de decadență a latinei creştine. Organizarea structurilor sintagmatice în jurul unui arhaism sunt mai rare în latină decât în limbile moderne. Totuşi, găsim şi aici construcții de tipul: *pater familias*, în care identificăm o formă veche de genitiv. Profesorul Dan Sluşanschi (1994, I, p. 52) atrage atenția asupra unor construcții în care „latina continuă încă într-o măsură semnificativă vechiul uzaj IE al utilizării Ac. singur, fără prepoziție, pentru a reprezenta mişcarea, deplasarea“. O parte dintre acestea au devenit expresii stereotipe: „*obuiam* şi *infitias ire* „a ieşi în cale, în întâmpinare“, *suppetias uenire* „a veni într-ajutor“, *ire malam crucem* „a se duce naibii“ (la comici, concurat

BDD-V1914 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:27 UTC)

însă de formula cu *in*), apoi *uenum dare* şi *ire* „a da“, respectiv „a merge la vânzare“, *nuptum dare* „a da în căsătorie“ etc.“ (v. Sluşanschi 1994, I, p. 53). Referitor la latina târzie, am putea spune că, dimpotrivă, apariţia unor neologisme creştine în acelaşi anturaj ar putea fi, în acest caz, indiciul existenţei unei structuri pe cale de fixare.

Prin structuri sintagmatice înţelegem, aşadar, construcţiile fixe sau în curs de fixare, care se opun îmbinărilor libere de cuvinte. Prin această trăsătură, ele se apropie atât de sinteme, cât şi de locuţiuni a căror principală caracteristică este blocarea sub forma unei combinaţii fixe de morfeme. Formarea viitorului şi a perfectului compus în limbile romanice reprezintă cazuri extreme de fixare a unor structuri sintagmatice care s-au format în limba latină. În momentul actual, ele constituie rezultatul unui proces de gramaticalizare, deşi iniţial, în momentul constituirii sintagmelor respective în latină, nu putem vorbi decât de începutul unui proces de lexicalizare. Consecinţa imediată a acestor două procese este fixarea atât în scris, cât şi în limba vorbită a noilor structuri formate.

Structurile sintagmatice nu trebuie confundate cu structurile gramaticale. Acestea din urmă se definesc ca „formes de composition des unités de la langue“ (Béguelin 2000, p. 110). Astfel, la un nivel superior, sunt identificate diferite tipuri de fraze gramaticale, în timp ce la un nivel inferior se vorbeşte de grupuri „qui entrent dans la composition des phrases“ (*ibidem,* p. 111). Aceste grupuri rezultate în urma analizei frazei în constituenţi sunt în număr de cinci: grupul nominal, grupul verbal, grupul adjectival, grupul adverbial şi grupul prepoziţional. Fiecare dintre ele constituie o structură compusă din constituenţi de bază şi, eventual, din constituenţi secundari. De exemplu, grupul nominal poate avea doi constituenţi de bază: substantivul (sau echivalentul său) şi următorii constituenţi secundari: grupul adjectival, grupul prepoziţional sau o propoziţie subordonată. Ne vom opri pe scurt asupra raportului dintre structurile sintagmatice şi grupurile verbale. Există două categorii de grupuri verbale, în funcţie de natura verbului care intră în compoziţia lor. Dacă verbul este copulativ, el nu poate fi urmat în cadrul grupului verbal decât de constituenţii secundari: grup nominal, adjectival, prepoziţional sau de o propoziţie subordonată. Însă, dacă verbul este urmat de un complement, el primeşte următorii constituenţi secundari: grup nominal, prepoziţional, adverbial sau o propoziţie subordonată. Cele două tipuri de grupuri verbale dau naştere, aşadar, unor construcţii diferite, determinate de însăşi natura verbului. Când acesta are

BDD-V1914 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:27 UTC)

statut de copulă sau de auxiliar, relația sa cu ceilalți constituenți tinde să devină fixă în plan sintactic, iar în cazul verbelor auxiliare, blocarea lor în cadrul unor perifraze verbale se regăseşte şi în plan morfologic, în constituirea paradigmelor anumitor timpuri la diferite moduri şi diateze.

Structura sintagmei verbale este influențată direct de caracterul tranzitiv sau intranzitiv al nucleului ei central: verbul. Tranzitivitatea este o proprietate sintactică a verbului şi priveşte construirea acestuia cu unul sau mai multe complemente directe. Începând cu Lucien Tesnière, s-a impus noțiunea de *valență* a verbului, împrumutată de lingvistul francez din limbajul chimiştilor. Pentru aceştia, valența este o mărime care indică numărul de legături pe care-l poate stabili un atom cu alți atomi într-o combinație chimică. Transpus în lingvistică, termenul redă o proprietate semantică a verbului, în virtutea căreia acesta este pus în relație cu un anumit număr de participanți la procesul respectiv, numiți *actanți*. Din perspectiva valenței, verbul poate fi de trei tipuri. Verbul monovalent este caracterizat de relația cu un singur actant, care corespunde subiectului gramatical: *quiescere* (*aliquis*). Verbul bivalent exprimă o dublă relație: *uidere* (*aliquis*, *aliquid*), iar verbul trivalent presupune prezența a trei actanți în cadrul unui enunț purtător de sens: *dare* (*aliquis*, *aliquid*, *alicui*). Deoarece, aşa cum am precizat, termenul de tranzitivitate aparține sintaxei, iar cel de valență, semanticii, nu există sinonimie între cele două noțiuni, astfel încât se poate vorbi de verbe bivalente, folosite intranzitiv, când actantul semantic, corespunzător complementului direct, nu este exprimat, sau de verbe monovalente, care pot primi, în anumite contexte, un complement.

Din perspectivă pur sintactică, se consideră că sintagmele verbale sunt formate din verbe cărora li se adaugă alte sintagme, însă rolul jucat de acestea în relația cu verbul este diferit. Unele dintre ele sunt exterioare construcției verbale în măsura în care înlăturarea lor nu afectează gramaticalitatea enunțului. Din această cauză, ele sunt numite *constituenți periferici* şi pot apărea alături de orice tip de verb. Spre deosebire de constituenții periferici, *constituenții centrali* se află într-o relație mult mai strânsă cu elementul verbal, în funcție şi de natura acestuia. Ei aparțin construcției verbale. Raportând aceste observații la teoria valenței expusă mai sus, Christian Touratier vede o posibilă apropiere între interpretarea semantică şi cea sintactică, numind: „Compléments de verbe les constituants centraux et Circonstants les constituants périphériques, et en disant que les Compléments de verbe sont les constituants nominaux du syntagme

BDD-V1914 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:27 UTC)

verbal qui appartiennent à la valence du verbe et les Circonstants ceux qui n'appartiennent pas à la valence du verbe" (Touratier 1994, p. 375). Deşi apropierea de teoria valenței este evidentă, concordanța cu aceasta nu este perfectă pentru că, în timp ce toate complementele verbului (fr . *compléments de verbe*) pot fi considerate actanți, nu toți actanții sunt complemente ale verbului, deoarece subiectul nu este un constituent al sintagmei verbale. Prin urmare, deosebirea între complementul verbului şi circumstant (fr. *circonstant*), ca participanți la constituirea sintagmei verbale, este în primul rând de ordin sintactic, ceea ce îi permite lui Chr. Touratier să concluzioneze că: „Le Complément de verbe peut en effet se définir comme un constituant immédiat du syntagme verbal qui est une adjonction de verbe et le Circonstant comme un constituant immédiat de SV qui est aussi une expansion de SV, ce qui veut dire que le complément de verbe appartient à un SV exocentrique, alors que le Circonstant appartient à un SV endocentrique" (Touratier 1994, p. 375). Subscriem acestui model de decupare a raporturilor ce se stabilesc în cadrul sintagmei verbale, precum şi, parțial, terminologiei aferente.

În ce ne priveşte, considerăm că o definiție a structurilor sintagmatice trebuie să precizeze faptul că acestea sunt combinații stabile de cuvinte, organizate sintactic, dar ale căror componente s-au desemantizat integral sau parțial, întreaga construcție dobândind o semnificație nouă şi tinzând spre statutul de lexem independent.

Având în vedere complexitatea fenomenului studiat, identificăm trei tipuri de structuri sintagmatice:

a) cu funcție lexicală, utilizate ca elemente lexicale;

b) intermediare (construcții cu verb suport);

c) cu funcție morfo-sintactică, folosite ca instrumente gramaticale (perifrazele verbale).

Deşi acestea sunt diferite între ele ca sens şi ca rol gramatical, procedeul de formare a structurilor menționate este similar.

BIBLIOGRAFIE

BAILLY, A. 1963, *Dictionnaire grec-français*, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris, Librairie Hachette.

BDD-V1914 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:27 UTC)

BEGUELIN, Marie-José (coord.) [2000], *De la phrase aux énoncés: grammaire scolaire et descriptions linguistiques*, [Bruxelles], Editions De Boeck Duculot.

GROSS, Gaston 1994, *Du bon usage de la notion de* locution, în LLU, p. 201-223.

GUIRAUD, Pierre 1961, *Les locutions françaises*, „Que sais-je?“, Paris, Presses Universitaires de France.

MARTINET, André 1967, *Syntagme et synthème*, „La Linguistique“, vol. 2, p. 1-14.

REY, Alain 1977, *Le lexique. Images et modèles. Du dictionnaire à la lexicologie*, Paris, Libraire Armand Colin.

SAUSSURE, Ferdinand de 1965, *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bally et Albert Sechehaye, avec la collaboration de Albert Riedlinger, Paris, Payot.

SLUŞANSCHI, Dan 1994, *Sintaxa limbii latine,* vol, I, *Sintaxa propoziției*, vol. II, *Sintaxa frazei*, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Editura Universității Bucureşti.

THUN, H. 1975, *Quelques relations systématiques entre groupements de mots figés*, în „Cahiers de lexicologie“, vol. XXVII, 2, p. 52-71.

TOURATIER, Christian 1994, *Syntaxe latine*, Louvain-la-Neuve, Peeters.

LA STRUCTURE SYNTAGMATIQUE. DÉLIMITATIONS ET CARACTÉRISTIQUES

Résumé

Dans cet article, nous nous proposons d'introduire, de définir et d'établir un certain nombre de particularités concernant le concept de *structure syntagmatique*. Nous considérons que ce terme, en même temps général et souple, est mieux approprié à l'étude sémantique et syntaxique des constructions en train de lexicalisation et de grammaticalisation.

BDD-V1914 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:49:27 UTC)